

**Paraules clau**

desenvolupament sostenible, educació física integral, esport a la natura, turisme verd, turisme ecològic, turisme rural sostenible

# Desenvolupament sostenible en l'esport, el turisme i l'educació física

■ FRANCISCO LAGARDERA OTERO

Catedràtic de Sociologia de l'Activitat Física i l'Esport.  
INEFC-Lleida

**Abstract**

*The sustainable development it's use in this article as a key for understand the ecological, economics and social present problems, and to be able for to do ways of progress without mortgage the life on the Earth. The sustainability burn from the human mind for preserve the environment, natural life, as the cultural diversity, for that in first time, we most it apply in ourself (human ecology) through an integral physical education, and in second time, in the everybody relationships and with the environment (sport ant turism).*

**Key words**

*sustainable development, integral physical education, sport in nature, green turism, ecological turism, rural sustainable turism*

## Resum

Aquest article considera la noció de desenvolupament sostenible com a clau per comprendre la controvertida problemàtica social, econòmica i ecològica actual, i també per fer possibles vies de progrés sense hipotecar la vida sobre aquest planeta.

La sostenibilitat és una idea que sorgeix de la ment humana per tal de preservar tant el medi ambient, la vida natural, com

la diversitat cultural; per la qual cosa cal aplicar-la en primer lloc a la pròpia vida (ecologia humana) mitjançant una educació física integral i, en segon lloc, a la relació amb els altres i amb el medi natural (esport i turisme).

## Desenvolupament sostenible per al segle XXI

A la darreria del segle XX, es pot afirmar, seguint M. Castells que: *"en els anys noranta, el 80% dels nord-americans i més de dos terços dels europeus es consideren ecologistes; és difícil que un partit o candidat sigui elegit per a un càrrec sense reverdir el seu programa; tant els governs com les institucions internacionals multipliquen programes, organismes especials i legislació per protegir la natura, millorar la qualitat de vida i, al capdavant, salvar la Terra, a llarg termini, i a no-saltres mateixos, a curt termini"* (1998, pàg. 135).

El moviment ecologista es mostra, tanmateix, polièdric i confús, de vegades caòtic, però indubtablement continua fent sentir la seva influència de forma creixent en el teixit social. No és, en sentit estricte, un moviment social com els coneguts fins ara, però sembla fora de tot dubte que s'està configurant una nova cultura, que entén

les relacions entre economia, naturalesa i societat des d'una perspectiva holística i mútuament dependent, i en aquesta cultura emergent l'ecologisme hi té un paper inductor fonamental.

El progressiu protagonisme social adquirit pels molt diversos grups ecologistes es basa, d'una banda, en el seu caràcter activista i pragmàtic, però d'altra, en el fet que aborden, darrera la pantalla de problemes locals i específics, un gran problema comú i de gran transcendència, com ho és el de la supervivència de l'espècie humana sobre aquest planeta.

El creixement econòmic desbocat ha arribat als seus límits, atès que la *Nau Espacial Terra* (Boulding, 1970) està donant clars símptomes d'esgotament i degradació: sobreexplotació dels recursos naturals, desertització, canvi climàtic, fragilitat de la capa d'ozó i hipoteca a mitjà i llarg termini de la biodiversitat, entre d'altres símptomes molts alarmants.

Ja a començament de la dècada dels setanta el Club de Roma alertava la humanitat amb la publicació de dos informes, *Els límits del creixement* (Meadows i d'altres, 1972) i *La humanitat a la cruïlla* (Mesarovic i Pestel, 1975), de la necessitat de posar fre al creixement econòmic sense límits.

En la dècada dels vuitanta es va encunyar el terme *desenvolupament sostenible* derivat dels plantejaments d'Huber (1985), que proposava de fer compatible la protecció del medi ambient amb el sistema industrial de producció. Les idees d'Huber s'articulaven sobre dos postulats, d'una banda l'*ecologització de l'economia*, fomentant tecnologies que possibilitin la difusió de processos productius no contaminants, i d'una altra, l'*economització de l'ecologia*, introduint els costos mediamambientals en el càlcul econòmic dels processos productius. Malgrat la puixança d'aquest terme i la progressiva conscienciació ecològica, molts dels límits de tolerància a la degradació mediamambiental semblen ja sobrepassats, tal com testifica la renovellada obra de Meadows i d'altres, *Més enllà dels límits del creixement* (1992).

### La vinculació de l'ecologia amb la ciència

Els ideals ecologistes han estat vinculats, des dels seus inicis, als avenços de la ciència i la tecnologia, i encara que de vegades els postulats ecològics no han estat formulats amb el millor dels rigors científics, sí que s'ha pogut constatar que l'evolució del coneixement científic ha tendit a confirmar i justificar els principals postulats ecològics.

La teoria Gaia, elaborada pel britànic J. Lovelock, ha tornat a formular les tesis darwinianes, atès que a partir de la seva cèlebre metàfora de les margarides (el model Daisyworld, on les margarides blanques refreden el medi i les negres el reescalfen), ha mostrat com en l'evolució d'allò que és simple a allò que és complex, sempre es produeixen processos d'equilibri i regulació, que requereixen una interacció constant i íntima entre el medi i els seus habitants. Aquesta nova forma de concebre la Terra, que s'obre pas amb força en el món científic, implica acceptar que:

a) La vida és un fenomen a escala planetària. A aquesta escala és gairebé immortal i no té necessitat de reproduir-se.

- b) La regulació del medi ambient requereix la presència d'un nombre suficient d'organismes vius. Quan l'ocupació és parcial, les forces inevitables de l'evolució física i química aviat el convertiran en inhabitable.
- c) L'evolució de les espècies i l'evolució de les roques van lligades estretament, com un procés únic i inevitable.
- d) Prenent alhora les espècies i el seu medi ambient físic com un sol sistema, podem construir models matemàtics estables on l'increment de la diversitat entre les espècies dona lloc a una millor regulació (Lovelock, 1993, pàg. 78). (Figura 1)

Aquesta teoria s'ha enriquit amb les contribucions de Lynn Margulis, de forma especial, amb la justificació exemplar del cicle del carboni que explica de quina manera la geologia planetària, mitjançant els processos volcànics i d'erosió es vincula als processos de la vida a través dels bacteris del terra i les algues oceàniques, tot construint un gran bucle de retroalimentació que aconsegueix de regular la temperatura del planeta.

Aquesta nova síntesi proporcionada per la teoria Gaia, s'ha vist reforçada en la dècada dels noranta per la formulació de la teoria de Santiago (Maturana i Varela, 1990), que identifica el procés de cognició amb el procés de la vida, i que ha anat desbancant, des de Descartes i Newton, la Física com a disciplina de referència central de la ciència; aquest focus d'interès ha estat substituït per les ciències de la vida.

Segons la teoria dels xilens Maturana i Varela: *"el cervell no és necessari perquè existeixi la ment. Un bacteri o una planta no tenen cervell, però tenen ment. Els organismes més simples són capaços de percepció i, per tant, de cognició. No veuen, però tot i així, perceben els canvis en el seu entorn: diferències entre llum i fosc, fred i calor, concentracions més altes o més baixes de compostos químics, etc."* (F. Capra, 1998, pàg. 188).

L'arbitrària divisió entre *res cogitans* i *res extensa* que ha prevalgut en l'àmbit científic des del segle XVII sembla esvanir-se

en vincular-se la matèria a la ment, perquè totes dues constitueixen una part fonamental del procés de la vida: *"El nou concepte de cognició és molt més ampli que el de pensament. Inclou percepció, emoció i acció: tot el procés vital. En el regne humà, la cognició inclou també llenguatge, pensament conceptual i tots els altres atributs de la consciència humana... La ment no és ja una cosa, sinó un procés: el procés de cognició, que s'identifica amb el procés de la vida. El cervell és una estructura específica a través de la qual opera aquest procés. La relació entre ment i cervell és una relació entre procés i estructura"* (F. Capra, 1998, pàg. 188). Des d'aquesta perspectiva el foment de la biodiversitat i la protecció de la vida en totes les seves manifestacions, resulta una necessitat ineludible per assegurar la nostra supervivència com a espècie.

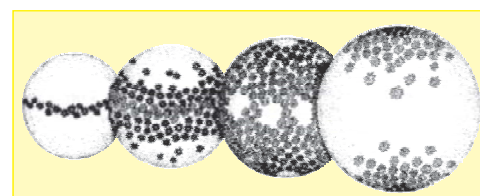
### La sostenibilitat com a supervivència

El paradigma del desenvolupament sostenible propicia la substitució de l'economia depredadora del cowboy (sense límits) per la de l'astronauta (la metàfora de la nau espacial de Boulding), cosa que implica assumir que *"les fronteres i els continents verges per explotar s'han acabat. Aquesta terra tancada, completa, requereix uns principis econòmics diferents dels de la terra oberta del passat"* (L. Racionero, 1983, pàg. 32).

La idea de sostenibilitat implica la ferma determinació de no hipotecar els recursos naturals necessaris per al desenvolupament de la vida, encara que sigui a costa

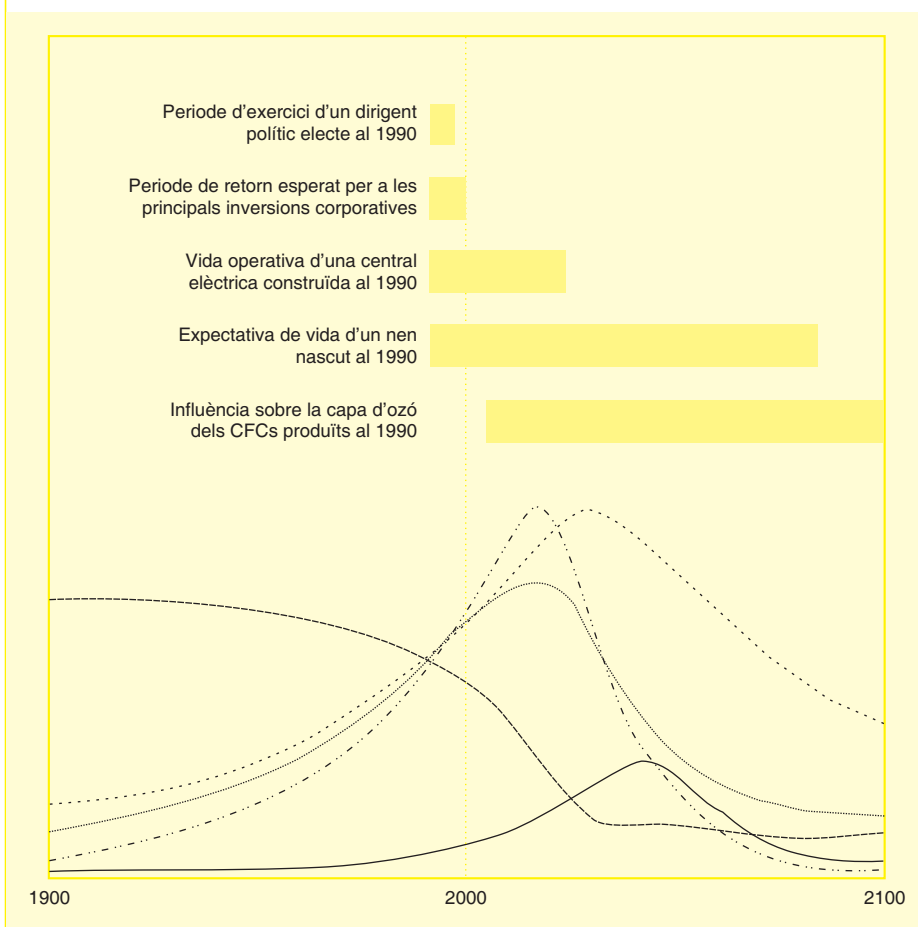
**Figura 1.**

*Les quatre fases del món de les margarides, la metàfora de Lovelock (F. Capra, 1998; pàg. 126), en les quals al predomini de les margarides blanques sobre les negres i a la inversa, li succeeix la fase d'equilibri com a procés d'autoregulació.*



**Figura 2.**

Les diferències temporals, segons el programa World 3 (D.H. Meadows, D.L. Meadows, J. Randers, 1992, pàg. 277) que no afecta per un igual el temps de rellotge, el temps biològic i el temps glacial.



de reajustar o relegar els plans de desenvolupament productiu i tecnològic, que tracten tanmateix de fer-se compatibles. La certesa científica que roques, vegetals, animals i humans estan íntimament vinculats en el procés de la vida, fa avançar la convicció d'imposar aquest criteri tot *reverdir* els programes econòmics i polítics.

L'aplicació d'aquesta idea base s'expressa amb claredat en el domini de l'espai local, perquè és en aquest nivell on les reivindicacions ecologistes han tingut més ressò en els mitjans de comunicació i, doncs, en tota la societat. La major part de l'experiència humana continua tenint una base local, a partir de la dimensió de la qual es construeixen els primers trams de la identitat singular i també col·lectiva. La construcció d'una presa, d'una central nuclear

o d'una autopista són estímuls excel·lents per aglutinar un moviment localista de protesta social.

Aquesta identitat localista és la que permet l'associació i la vinculació d'uns llocs de la Terra amb altres. De la mateixa manera que uns pocs expressen la seva protesta per la construcció d'un abocador nuclear en les proximitats de la seva residència, aquesta sensibilització militant els fa adonar-se i expressar la seva solidaritat amb els indígenes de l'Amazones davant el creixent procés de desforestació que s'hi està duent a terme. (Figura 2)

Aquest salt vindicatiu en pro del desenvolupament sostenible a escala local i planetària està consolidant el que s'ha denominat *temps glacial*, idea ecologista que s'oposa al *temps de rellotge* típic de la

modernitat i del procés productiu industrial, i que es diferencia també del *temps virtual*, típic de la societat en xarxa o de la informació que s'està configurant.

*"La idea de limitar l'ús dels recursos als de caràcter renovable, central per a l'ecologisme, es predica precisament en virtut de la noció que l'alteració de l'equilibri bàsic del planeta i de l'univers pot, amb el temps, desfer el delicat equilibri ecològic, amb conseqüències catastròfiques. La noció holística de la integració d'humans i naturalesa, representada en els autors de l'ecologia profunda, no fa referència a un culte ingenu dels prístins paisatges naturals, sinó a la consideració fonamental que la unitat d'experiència important no és cada individu ni les comunitats humanes existents en la història. Per fondre'ns amb el nostre jo cosmològic, primer hem de canviar la noció de temps, per sentir el temps glacial discórrer en les nostres vides, percebre l'energia de les estrelles fluir en la nostra sang i assumir que els rius dels nostres pensaments se submergeixen incessantment en els oceans il·limitats de la matèria viva multiforme. En termes personals molt directes, el temps glacial significa mesurar la nostra vida per la vida dels nostres fills i dels fills dels fills dels nostres fills"* (M. Castells, 1998, pàg. 150-151).

La ciència fa palesa l'estreta interdependència entre els processos de la vida i els efectes nocius i catastròfics que tenen els desequilibris mediambientals. Les reivindicacions locals condueixen a generar moviments d'acció social que aconsegueixen de conscienciar les masses. Finalment, la idea de temps glacial mostra la interacció de tots els processos locals, encara que estiguin separats per milions de quilòmetres, cosa que està configurant una nova identitat biològica, *"una cultura de l'espècie humana com a component de la natura"* (M. Castells, 1998, pàg. 150).

Així doncs, res del que s'esdevé al planeta no ens és aliè. Des d'aquesta perspectiva, la responsabilitat dels països industrialitzats amb l'aplicació efectiva del paradigma de la sostenibilitat és cada dia més gran. Primer, perquè han d'assumir la major quota de responsabilitat en la degradació dels recursos naturals que han portat a terme les més importants indús-

tries del planeta; en segon lloc, perquè els seus actuals recursos econòmics i tecnològics els permeten d'avançar en l'aplicació de la sostenibilitat als nous processos productius. Els països menys desenvolupats, i no diguem els més pobres, estan incapacitats actualment per abordar aquesta problemàtica. És per això que el major cost en el reajustament del planeta correspon als països més desenvolupats. (Figura 3)

L'aplicació del paradigma del desenvolupament sostenible no és ja una qüestió ideològica o tema central d'un debat més o menys actual, sinó una necessitat peremptòria i urgent, perquè en alguns aspectes mediambientals ja s'ha produït una sobretensió (overshoot) que ha hipotecat la qualitat de vida sobre aquest planeta a diverses generacions d'humans, el deplorable exemple del qual és la progressiva debilitat de la capa d'ozó que protegeix la vida dels raigs ultraviolets del sol.

### El compromís de la comunitat universitària amb la sostenibilitat

Totes les dades de què disposem actualment ens alerten seriosament dels riscos de continuar encoratjant el consumisme i el desenvolupament sense límit. La comunitat universitària representa en aquest assumpte un paper destacadíssim com a institució que redistribueix el coneixement científic i posa les bases de la capacitació professional i tecnològica al més alt nivell.

Els supòsits bàsics del programa World 3 que es va programar per a l'estudi sistemàtic efectuat per D. H. Meadows, D. L. Meadows i J. Randers (1992, pàg. 176) conclou que:

- El creixement és inherent al sistema de valors humans, i el creixement, tant de la població com de l'economia, quan s'esdevé, és exponencial.
- Hi ha límits físics per a les fonts de materials i d'energia que sostenen la població humana i la seva economia, i també hi ha límits en els claveguerams que absorbeixen els productes residuals de l'activitat humana.

- La població i l'economia creixents reben senyals sobre els límits físics amb retard i distorsionades. La resposta als senyals esmentats també es retarda.
- Els límits del sistema no només són finits, sinó també erosionables quan es troben sotmesos a una sobrecàrrega o a una sobreexplotació.

La universitat no pot limitar-se a ser un mer transmissor d'aquesta informació o d'altres de semblants, sinó que per la seva tradició i compromís històric, té l'obligació moral de gestionar els seus recursos docents i d'investigació per trobar alternatives viables i operatives per a cadascun dels problemes que requereixen una solució on la sostenibilitat hi sigui present. L'informe del Club de Roma conclou que *"són les normes socials, objectius, incentius i costos allò que porta la gent a desitjar alguna cosa més que un nombre de fills de recanvi. Són les expectatives i pràctiques culturals allò que distribueix l'ingrés i la riquesa de forma desigual,*

*que fa que la gent es vegi ella mateixa essencialment com a consumidora i productora, que associï la posició social amb l'acumulació material, i que defineixi els objectius humans en termes d'obtenir més en lloc de tenir el que cal"* (Meadows i d'altres, 1992, pàg. 231), es tracta d'aconseguir un canvi cultural substancial, i en aquest sentit la comunitat universitària pot ser-ne i ha de ser-ne l'estendard.

### La paradoxa entre pobresa econòmica i riquesa natural i paisatgística

Durant els últims cinquanta anys, el desenvolupament econòmic basat en la producció industrial ha hipotecat bona part dels recursos naturals i paisatgístics de les regions més riques del planeta, mentre que, paradoxalment, la pobresa ha actuat, en força casos, com si fos un matalàs que ha salvaguardat la naturalesa salvatge de les regions menys desenvolu-

Figura 3.

Les tres fases o zones de transició ideades per Henderson (Lovelock, Bateson i d'altres, 1995, pàg. 145) per aconseguir el canvi cap a la sostenibilitat.





**Foto 1.**  
L'escalada és una de les modalitats esportives amb més tradició en l'hàbitat de la muntanya.

pades industrialment, encara que els sistemes productius han buscat els seus recursos a tots els racons de la Terra.

Saturats els nuclis humans de major desenvolupament de megalòpolis urbanes, pol·lució atmosfèrica, sorolls i substitució de la biodiversitat per infraestructures de serveis, les mirades i interessos dels seus habitants s'adrecen vers els espais naturals, cada dia més escassos.

Qualitat de vida ja no implica únicament obrir l'aixeta i que en surti aigua potable, que es recullin les escombraries diàriament o disposar d'un confortable servei de comunicacions (trens, autobusos, carreteres...) en les proximitats de l'habitatge. Les societats europees més desenvolupades han generat tot un seguit de serveis, assumits ja com a drets, que han permès a milions de ciutadans viure la seva quotidianitat amb altes dosis de seguretat i confort. En aquestes societats, on s'ha consolidat el denominat *Estat del Benestar*, un cop satisfetes les necessitats bàsiques de tota persona, els interessos i necessitats s'adrecen cap a nivells de millora qualitativa, entre d'altres coses, perquè el desenvolupament econòmic que ha propiciat el benestar actual, ha provocat efectes indesitjables, que han allunyat els humans de la seva dimensió natural. És per això que l'obtenció de l'equilibri personal i el contacte amb la natura esdevenen en aquests moments una necessitat de primer ordre.

El desequilibri Nord-Sud és un exemple excel·lent per abordar una problemàtica que augmenta constantment aquesta dissonància econòmica. No es pot apel·lar a les consciències dels pobles més pobres perquè es dediquin a la protecció i salva-

guarda de la naturalesa salvatge, a frenar la seva imparable explosió demogràfica o perquè impedeixin el seu flux migratori cap a les regions més riques i desenvolupades del planeta. Són, doncs, els pobles rics, que posseeixen recursos econòmics i consciència ecològica, els destinats a propiciar l'eliminació de la pobresa i la conservació dels recursos naturals.

Aquesta dissonància també es dona entre diverses zones del Nord desenvolupat, unes zones riques molt poblades i d'altres, gairebé desertes de població, abandonades a la seva sort per l'escassetat de recursos aptes per al sistema productiu imperant. Així, zones de muntanya, de planures rurals no dotades per al regadiu, boscos o pobles abandonats pels seus habitants per la ruresa del clima i de les condicions de vida, són ara objecte de l'interès turístic, esportiu o cultural de milions de persones. Aquest és el cas de molts pobles d'àmbit rural a l'interior de Catalunya i a la veïna Aragó.

A hores d'ara la vida a les grans ciutats presenta no pocs problemes (sorolls, ansietat per la pressa, molèsties per desplaçar-se d'un lloc a un altre, elevada competitivitat, contaminació atmosfèrica...), i en conseqüència, perd atractiu progressivament per fer-hi possible una vida confortable, i d'aquí ve que aquells a qui la disponibilitat econòmica els ho permet, optin per situar la seva residència habitual en un lloc més plaent i relaxant, proper a la gran ciutat o molt ben comunicat amb aquesta.

Tanmateix, són majoria els ciutadans que es veuen atrapats en la quotidianitat de la gran ciutat, atès que el seu poder adquisitiu no els permet una clara opció de fuga de la metròpoli i millora de la seva qualitat de vida. Per això aprofiten qualsevol cap de setmana o període vacacional per fugir de la ciutat i refugiar-se en un ambient no metropolità, camp, platja o muntanya, aquest trasllat massiu, però, està provocant la urbanització del medi natural.

### **L'hàbitat de la muntanya**

Tradicionalment, les grans muntanyes han tingut per als homes una imatge

simbòlica del gran poder de la Terra sobre els seus habitants. L'energia tel·lúrica ha atret des de fa milers d'anys místics, mags, bruixes, remeiers, ermitans i comunitats religioses de signe molt divers. (Foto 1)

Però l'esforç d'adaptació que hom hi ha hagut de fer ha estat també molt gran: condicions climàtiques extremes, indrets salvatges i poc rendibles per a l'agricultura i dificultats per aconseguir una estabulació del bestiar adequada i confortable. Aquests problemes han propiciat que no hagin estat densament poblades. Malgrat tot, amb l'avenç de la modernitat i el desenvolupament industrial i civilitzador dels últims dos-cents anys, aquesta disminució de la població s'ha incrementat fora mesura.

Durant el segle XIX l'esperit aventurer i explorador dels primers esportistes va fomentar el coneixement de les muntanyes com a riquesa paisatgística, i de la seva flora i la seva fauna. Escalar les muntanyes més altes es va convertir, a començament del segle XX, en un objectiu esportiu per als primers alpinistes. Aquests pioners del moviment esportiu, poden ser considerats, si més no en l'àmbit europeu, com una avançada de la consciència ecològica (Vanreusel, 1995, pàg. 459).

Molt aviat, però, les muntanyes van començar a ésser colonitzades per l'esperit urbà del puixant esport, i van començar a proliferar, des de mitjan de segle, les estacions d'esquí, que a partir de la dècada dels setanta ha esdevingut una pràctica esportiva massiva durant la temporada hivernal.

El conflicte es desencadena quan es contraposa el desenvolupament esportiu i turístic d'un determinat espai natural, en aquest cas la muntanya, amb la conservació dels seus valors ecològics. En el cas de les estacions d'esquí, sembla clar que l'impacte en l'espai natural és de tanta magnitud que canvia quasi per complet la fisonomia del medi, atès que requereix un sofisticat procés d'urbanització, així com la construcció d'una densa infraestructura de comunicacions per a l'accés dels usuaris a les estacions.

Una part important de la població actual no està disposada a renunciar a les seves

pràctiques predilectes, com ara l'esquí, perquè suposa un clar indicador de la seva qualitat de vida, hàbits que, d'una altra banda, són estimulats per la indústria esportiva, mentre que els espais on es troben situades les estacions són promociionats per les empreses turístiques, els habitants de la zona i fins i tot les institucions públiques. És possible compatibilitzar el desenvolupament econòmic i turístic amb el manteniment de la qualitat de l'espai natural? En el cas de les pràctiques massives com l'esquí, els exemples de les estacions actualment en servei resulten clarament descoratjadors.

A la naturalesa li ha costat milions d'anys crear indrets tan bells com els que ofereix el Pirineu, que és la nostra muntanya propera, per la qual cosa no seria obrar amb equitat tolerar o resignar-nos a un desenvolupament turístic i esportiu urbà i depredador (autopistes, estacions d'esquí, hotels, càmpings...); en conseqüència, cal reflexionar i actuar per tractar de construir una alternativa de desenvolupament sostenible viable per a aquesta reserva de naturalesa. (Foto 2)

### **Regressió econòmica de l'àmbit rural**

En les dues últimes dècades del segle passat el desenvolupament accelerat de la tecnologia dels aliments i la capitalització del sector agropecuari, van generar un excedent constant en les produccions agràries, de forma especial a Amèrica del Nord i Europa Occidental, encara que en el territori de l'actual Unió Europea els efectes socioeconòmics en l'hàbitat rural són menors a causa dels ajuts institucionals.

A la tradicional fuga demogràfica del medi rural a l'urbà, que s'ha produït de forma constant en els últims dos-cents anys, a causa de la demanda de mà d'obra del sector industrial, ara s'uneix la tecnologia com un nou efecte demolidor de la ja escassa demografia rural.

La societat de la informació, però, està teixint una nova xarxa d'influències i motivacions que estan reactivant l'atractiu del medi rural; precisament pel seu caràcter de baixa densitat de població, per la seva

proximitat a llocs de gran riquesa paisatgística, per les possibilitats de trobar aliments no manipulats i pel ritme de vida molt més natural i pausat que no pas el de les ciutats, s'està produint un fenomen nou, i és la fuga, lenta però constant, de persones que emigren de la gran ciutat per viure al camp, que no a viure del camp, ja que l'evolució del mercat de treball i la tecnologia informàtica els permet de treballar des de casa.

És possible de reactivar la vida al món rural si se'l dota dels recursos necessaris perquè exploti la seva singularitat. No es tracta de produir més aliments amb menys agricultors, sinó de ser capaços de generar d'altres productes, d'oferir serveis turístics especials i selectius, de promocionar marques de qualitat (denominació d'origen), de possibilitar descans, plaidesa i benestar.

### **La revitalització de la cultura i la naturalesa local**

L'avenç de la nova cultura ecològica s'està expandint com un regueró dins del teixit social que formen les poderoses classes mitjanes dels països més desenvolupats. Els moviments activistes comencen amb la intenció de salvar una vall, de recuperar una muntanya o de protegir un riu o un bosc. (Foto 3)

A poc a poc, però, l'interès per la singularitat dels recursos naturals i paisatgístics s'ha convertit gairebé en una militància ideològica. Si en principi l'interès localista aglutina una determinada identitat individual o bàsica (core identity), en el cas de territoris amenaçats per la depredació urbanística o industrial passa a aglutinar processos d'identitat col·lectiva, en el sentit que li dona Melucci (1992) a aquest terme, perquè la reivindicació d'actius ecologistes va més enllà de la mera protesta i sovint es porten a terme actes de gran repercussió en els mitjans de comunicació (vagues de fam, encadenaments, impedir amb el propi cos l'acció de les excavadores, etc.), actituds que han contribuït a consolidar la idea que els naturals del lloc són els administradors i responsables d'aquest llegat però no en són els propietaris.

**Foto 2.**

A la natura li ha costat milions d'anys configurar paisatges tan bells com els que ofereixen els llacs pirinencs.



*"Tant la identitat individual com la col·lectiva es troben afectades per la interacció amb persones que no participen en el moviment i per les definicions que en fan els organismes estatals, contramoviments i, especialment en les societats contemporànies, els mitjans de comunicació de masses"* (E. Laraña, i J. Gusfield, 1994, pàg. 21) cosa que estimula que tant les identitats individuals com les col·lectives que tenen com a referència la territorialitat local, passin sovint a aglutinar processos d'identitat pública. Així, ciutadans alemanys o canadencs contribueixen amb les seves donacions i activitats a salvaguardar un espai amazònic, un grup indígena al Perú o la població de voltors lleonats a la serra de Cazorla al sud de la península Ibèrica. Tota aquesta reacció a la pressió estandarditzadora i homogeneïtzant del desenvolupament industrial i tecnològic, provoca una nova atracció pel respecte a les característiques singulars dels àmbits rurals. D'aquesta forma, estan sent reactivats tradicions i costums gastronòmics, artístics i artesanals que gairebé havien caigut en l'oblit.

**Foto 3.**

L'àmbit rural és posseïdor de singularitats riques i originals com els jocs tradicionals, que són un llegat cultural a preservar.



### Foto 4.

El cicloturisme constitueix una forma atractiva de portar a terme una pràctica motriu al mateix temps que un turisme rural sostenible.



### El turisme rural com a alternativa de desenvolupament sostenible del camp i la muntanya

La promoció del *turisme rural* té com a objecte prioritari l'aprofitament de les riqueses paisatgístiques, mediambientals, arquitectòniques i culturals del tradicional medi rural, que s'ha vist gairebé despoblat en les últimes dècades, mitjançant una gestió eficaç que integri el desenvolupament econòmic moderat sense cap menyscapte de la seva singularitat.

Aquest difícil equilibri entre desenvolupament turístic i protecció del medi natural i del patrimoni cultural, requereix uns nous instruments de planificació a escala local i una promoció a nivell regional, estatal i supraestatal. Tanmateix, el *turisme rural* pot gestionar-se sota el paradigma del desenvolupament sostenible i compensar i complementar els altres tipus de turisme en el medi natural: actiu, verd i ecològic, atès que no és incompatible amb cap d'aquests.

El *turisme actiu* és una alternativa ja consolidada en el turisme tradicional i consisteix a oferir, a més a més de l'allotjament i el desplaçament, activitats recreatives, esportives i culturals, tant en l'àmbit de la costa marítima com a la muntanya, que per ser realitzades requereixen uns coneixements previs. Els seus promotors no ad-

meten que les seves ofertes esportives siguin anomenades "d'aventura", ja que es tracta d'activitats realitzades sota estricte control de normes de seguretat.

El *turisme verd* va adreçat a difondre entre la població les excel·lències dels diferents indrets que constitueixen els espais protegits i considerats com a Parcs Naturals, tot ajustant les activitats que s'hi poden realitzar a l'ús moderat i restringint d'aquests espais; la infraestructura de comunicacions i de serveis hotelers es troba situada en els seus espais d'influència, mai dintre dels límits dels Parcs.

S'entén com a *turisme ecològic* les ofertes per portar a terme pràctiques que es troben sotmeses a un estricte control de les normatives i recomanacions establertes per a la conservació del medi natural, que tracten d'aprofitar i rehabilitar antics camins, senderes o carrerades per a la pràctica del senderisme, excursions amb bicicleta i passeigs a cavall, o activitats de baix impacte, com el vol sense motor, l'ala delta o el parapent. (Foto 4)

Un *turisme rural sostenible* tracta primer de tot de promocionar la singularitat del territori i el patrimoni cultural on es troba situat. Estableix una forma de reclam turístic molt selectiu amb la intencionalitat d'aconseguir la immersió del turista en l'hàbitat rural: allotjament en cases rurals amb mobiliari, decoració i gastronomia tradicional, ofertes de turisme actiu basades en la tradició local (senderisme, passeigs a cavall, caça, pesca...), itineraris culturals d'interès (festes populars, construccions típiques, restaurants tradicionals, etc.) i possibilitats, més o menys properes, d'ofertes de turisme verd i turisme ecològic que es puguin dur a terme durant el mateix dia sense canviar d'allotjament.

La integració del turista en el medi rural resulta indispensable per a la consolidació d'aquesta oferta, i en conseqüència requereix: formació del propietari rural i/o explotador de l'edifici que serveix d'allotjament, per tal que el servei ofert sigui personalitzat, cordial i altament satisfactori, perquè no ha de limitar-se a l'oferta d'allotjament sinó que, alhora, pot

propiciar, estimular i canalitzar les activitats que poden portar-se a terme en la zona.

L'hàbitat rural adequadament equipat pot oferir: tranquil·litat, confort, aliments naturals, aire, llum, espais oberts per sentir-se lliure, possibilitats d'assaborir les sensacions que estimula el medi natural (olors, gustos, colors) i una àmplia varietat d'exercitacions i pràctiques físiques excel·lents per al manteniment de la salut (passeigs, footing, cicloturisme, fotografia, recol·lecció de plantes...).

L'esport a la natura des del paradigma del desenvolupament sostenible

Al llarg dels segles XIX i XX, l'esport s'ha caracteritzat per desenvolupar-se en un àmbit eminentment urbà. Quan a les últimes tres dècades s'ha començat a descobrir la natura com un espai esportiu, la tendència generalitzada ha consistit a 'esportivitzar' la naturalesa salvatge, tractant de domesticar-la, urbanitzar-la, estandarditzar-la..., transformant-la en una altra cosa, és a dir, desnaturalitzant-la.

Les pràctiques esportives i recreatives en el medi natural tenen sobre l'entorn uns efectes perversos que poden ser avaluats de forma directa, així Vanreusel (1995, pàg. 485) considera els impactes negatius següents:

1. Trepitjar l'enclavament natural causa compactació i erosió del sòl, cosa que ocasiona efectes perjudicials a la flora i la fauna, amb una pèrdua del seu valor natural.
2. Es pertorba la pau i harmonia de l'entorn natural, cosa que ocasiona efectes negatius per a la fauna.
3. Es produeix una progressiva pol·lució ambiental en augmentar les escombraries i residus, cosa que suposa una pèrdua de la qualitat ambiental.
4. La utilització de superfícies naturals per a infraestructura i allotjament redueix la possibilitat d'oferir accés públic a grans àrees naturals.

Però no tots els efectes negatius acaben aquí, sinó que, a més a més, es produeixen trastorns afegits de forma indirecta,

a causa de la progressiva popularitat de les pràctiques esportives en el medi natural, un perill de massificació en alguns espais i temps concrets, que provoquen:

- Concentració simultània d'esportistes entusiastes en els mateixos llocs (en el congost d'un barranc, en la utilització de preses i pitons en una paret, la proliferació de vianants i cicloturistes per un estret corriol, etc.).
- Manca d'entesa entre grups d'esportistes i els habitants de la zona o entre diferents grups d'esportistes.
- Consum d'energia i pol·lució a causa dels vehicles que transporten als esportistes.
- Millora dels serveis a l'àrea per atendre als grups d'esportistes i visitants.

Si es tenen en compte tant els efectes directes com els indirectes, no sembla que hi hagi cap mena de dubte sobre la seriosa amenaça que representa per a qualsevol ecosistema ambiental la pràctica d'activitats esportives.

L'augment progressiu de la pràctica esportiva en àrees naturals produeix un desajust entre la capacitat d'acolliment del medi i el nombre d'esportistes que hi accedeixen. A mesura que s'incrementa el nombre d'esportistes els danys produïts al medi natural també augmenten. (Foto 5) El problema de l'impacte de les pràctiques esportives en la natura té molts matisos i aspectes a considerar, però en general, podem partir de dos grans focus o directrius; el primer té a veure amb el volum o quantitat de persones que van en un enclavament natural determinat a realitzar les seves pràctiques; el segon fa referència a la major o menor necessitat que es tingui de dotar la zona d'infraestructura turística (hotels, carreteres, botigues...). Totes dues consideracions posen en qüestió el procés esportivitzador de la natura.

Resulta molt difícil de fer compatible l'esport amb la conservació del medi ambient, atès que l'actitud esportiva busca la comparació, el repte, la sobreexcitació emocional. En una investigació que vam realitzar entre les dones aragoneses que

habitualment feien pràctiques en el medi natural (Lagardera i d'altres, 1997), vam comprovar la diferent significació simbòlica i emocional que atorgaven a la pràctica les dones que tenien una llarga experiència esportiva (autosuperació, esforç, concentració, risc, esbravament, sortida de la rutina...) i aquelles per a qui les pràctiques en el medi natural suposaven una de les primeres experiències corporals realitzades de forma habitual (retroament, identitat, privilegi, equilibri, autosatisfacció, solidaritat, distensió...).

Per a les persones que tenen les actituds i els hàbits modelats per la cultura esportiva el medi natural és curull de reptes a superar, de situacions de risc i vertigen que disparen les dosis d'adrenalina en la sang, de reptes que són una manera d'endurir-se i d'autodisciplinar-se. Lluitar contra la natura i vèncer-ne les dificultats!

Però la natura demana altres actituds. Sempre és aquí per al nostre gaudi i contemplació. Un esport que respecti el criteri de sostenibilitat, requereix esportistes conscients del fet que la seva acció pot suposar un greu dany al medi. Un esport ecològic no competeix amb la natura com a intermediari, sinó que col·labora en el seu manteniment i conservació.

L'esport ecològic tracta d'integrar-se en el medi natural, i per fer-ho primer de tot canvia el seu format competitiu; es desesportivita i en canvi es naturalitza. En la naturalesa no es competeix, sinó que s'elaboren complexos processos d'interrelació, en els quals vegetals, animals i roques interactuen constantment i creen bucles de retroalimentació que són els que generen l'equilibri i la regulació de l'ecosistema.

Naturalitzar o ecologitzar l'esport és en una complexa i costosa tasca però que no ens ha d'espantar, perquè en limitar o eliminar la competició, no fem una regressió sinó que progressem més en el procés de la civilització. No es tracta de retornar a l'accepció occitana del *deportare* llatí abans del seu arrelament i transformació en el *sport* anglès, sinó de dotar o enriquir aquesta accepció amb altres que impliquin col·laborar en lloc de competir, mostrar actituds solidàries



**Foto 5.**  
El vol amb parapent o ala de pendent és el paradigma d'una pràctica esportiva eminentment ecològica.

en comptes d'agressions més o menys mediatitzades pel reglament i substituir els reptes i els rècords pel plaer i la satisfacció de sentir-se viu formant part de la vida natural.

En aquest sentit, la responsabilitat de la comunitat universitària i de forma especial, d'institucions com l'INEFC, resulta essencial per a propiciar aquest radical salt qualitatiu i salvaguardar per als nostres descendents els llocs meravellosos que encara atresora aquest planeta.

### ***L'educació física integral com a sostenibilitat***

Quan apliquem la sostenibilitat a l'educació física, aquesta es converteix o esdevé una *educació física integral*, perquè respon al caràcter unitari i sistèmic de l'existència humana, amb això expressem la forma en què una tasca pedagògica actua sobre la totalitat de l'ésser a través de la via física o sensitiva. Aquesta intervenció pedagògica proposa, d'una banda, d'ensenyar a tenir cura de la forma i la figura del cos, allò que pot anomenar-se 'extracòs', però no es refereix solament a la imatge, la figura, la forma o el rendiment d'acord amb una determinada exigència, sigui aquesta esportiva o laboral, sinó que 'l'extracòs' també fa referència a l'equilibri, l'harmonia, l'adaptabilitat, l'expressió o la comunicació corporal (posar-se en contacte amb altres cossos). D'altra banda, però, el caràcter integral o global d'aquesta forma de procedir té també molt en compte 'l'intracòs', és a dir, la percepció interna de la corporalitat, les vivències i emocions que suscita de manera continuada la vida sensitiva, perquè el nostre viure es troba afectat

**Foto 6.**

*Prendre consciència de la respiració (la principal font d'energia vital) i de les pròpies sensacions corporals, és un dels pilars fonamentals de l'educació física integral: començar pe respecte i la cura de la pròpia vida.*



constantment per l'emoció i el sentiment. (Foto 6)

L'educació física integral planteja situacions motrius que requereixen necessàriament la implicació activa de tots els participants, perquè el seu poder consisteix precisament en això, en el fet que es tracta d'una pràctica i la persona que actua està ja vivint una experiència única i singular. La practicitat no és mental o virtual, sinó que implica necessàriament la corporalitat, la persona com a ens global. Es posa en pràctica la solidaritat, la cooperació o la cura de la naturalesa.

L'educació física integral sap que el cos és portador de totes les emocions, sentiments i vivències de l'ésser humà, i que determinades posicions, exercicis i jocs fan emergir una determinada mena d'accions, actituds i emocions, d'aquí que ve que la responsabilitat dels professors/es resulti especialment important en aquest sentit. Per exemple, quan proposem als alumnes lluitar per buscar un vencedor es desencadenen accions de contracomunicació, mentre que si juguem a fer-nos abraçades o realitzem una dansa col·lecti-

va es desencadenen accions de cooperació en les quals no hi ha vencedors ni perdedors, perquè tots guanyen. En lloc de plantejar un circuit cicloturista controlant el temps o les estacions de pas, es pot plantejar un recorregut col·lectiu per netejar el bosc o senyalitzar convenientment un camí ja fressat per l'ús. (Foto 7)

L'educació física, per formar persones creatives i lliures, agressives i competitives o ensinistrades i submises? L'educació física integral opta per fomentar la creativitat motriu perquè aquesta és l'expressió més genuïnament humana de la singularitat de cada persona, del seu jo mateix, dels propis perfils diferenciadors com a persona i que cadascú hauria d'aprendre a potenciar.

L'educació física integral proposa de portar a terme una intervenció positiva, perquè s'adreça a la construcció de cada persona, respectant-ne i propiciant-ne el caràcter singular, estimulants la pròpia acceptació i autoestima, i tractant de posar en pràctica situacions pedagògiques que requereixen el foment del respecte i la tolerància vers tot allò que és distint del meu jo; i per fer-ho, utilitza situacions motrius que tenen una lògica interna que fa emergir accions de cooperació, solidaritat, autoconeixement, autoatenció o d'expressió de les vivències pròpies. Aquest respecte i consideració cap als altres es torna admiració i agraïment en el cas de la natura.

L'educació física integral entén que cada persona requereix un tractament personalitzat, i per això es proposa d'operar tenint sempre en compte els comportaments motrius de les persones que té a càrrec seu. L'avaluació del procés es fa d'una manera continuada, perquè allò que és objecte d'interès és l'evolució singular de cada persona, la forma en què va optimitzant els seus comportaments motrius, cosa que implica necessàriament canviar de manera dràstica el sentit dels propòsits educatius vigents actualment. Es tracta de plantejar situacions pedagògiques en les quals els alumnes hagin d'optimitzar els seus comportaments motrius en relació amb el medi natural, amb ells mateixos i la seva interacció amb els altres. (Foto 8)

Les propostes pedagògiques de l'educació física integral es nodreixen de l'acte exploratori de jugar, com a llegat genètic de la naturalesa, i del joc com a construcció cultural, perquè es tracta de l'única expressió del comportament humà, que és capaç de portar a terme una transició harmònica, senzilla i eficaç entre una cosa que és d'allò més natural en ella mateixa, la conducta lúdica espontània en nens i nenes, i allò altre creat culturalment, com ho és l'elaboració de símbols, signes i mites, dels quals són tan rics els jocs tradicionals.

L'educació física integral té molt en compte l'anàlisi prèvia de les situacions motrius que proposa, perquè sap que els diferents jocs i pràctiques corporals són portadors d'una determinada lògica que s'expressa de forma ineludible a través de les accions motrius que provoca. Al marge de les nostres millors intencions, els professors/es tenim la responsabilitat de conèixer de forma clarament constatable, què és allò que fomentem de forma pràctica, amb els exercicis que proposem a classe, i si aquesta optimització va orientada en el sentit dels nostres propòsits pedagògics. L'educació física integral tracta de fer desaparèixer la rutina de la vida quotidiana de les persones tractant d'estimular, mitjançant els seus mètodes actius, l'atenció cap al propi cos i la vida sensitiva, com a font d'autoconeixement, com a foment d'una salut integral i com una manera eficaç de sentir-nos integrats en la naturalesa com a generadora d'equilibri i benestar. Es parteix de la base de considerar la motricitat intel·ligent, perquè ha estat la protagonista estel·lar en la nostra evolució

**Foto 7.**

*La cooperació mitjançant el tacte i el contacte amb un altre és una forma pràctica d'aprendre conductes solidàries.*



**Foto 8.**

*Aprender a estar quiet sense fer res, i aconseguir de contemplar el curs de la pròpia vida, és un principi actiu de l'educació física integral.*



**Foto 9.**

*L'expressió de la creativitat és una de les manifestacions més belles de la llibertat humana.*



com a espècie. El nostre cos és, doncs, portador d'una saviesa mil·lenària que es troba impresa en cadascuna de les nostres cèl·lules, però per obrir-nos a aquest coneixement es requereix la pròpia atenció, una autoescolta que es transforma en experiència única i fascinant que, tanmateix, necessita una orientació adequada, perquè si no s'experimenten aquestes sensacions, tindran moltes dificultats per poder tastar els tresors que guarda el nostre cos, la nostra pròpia vida, singular, única i irrepetible.

Finalment, una educació física integral planteja l'existència humana com un

autèntic tresor de la vida, un regal de la naturalesa que cal tornar-li de forma substancialment millorada. La vida en contacte amb la natura aguditza els nostres sentits per gaudir de l'aire i la llum, de l'aigua i el sol, de la calor i de la humitat, per poder degustar el privilegi de sentir-nos habitants vius en aquest planeta meravellós. (Foto 9)

Aquest i no un altre és el repte de l'educació física integral per al segle XXI, en nom d'un desenvolupament sostenible i de la consolidació d'una cultura humana en comunió amb el llegat que ens ha atorgat la vida com a do natural.

### **Bibliografia**

- Boulding, K. E.: "The Economics of the Coming Spaceship Earth", a VV. AA., *Beyond Economics*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1970, pàg. 275-287.
- Capra, F.: *La trama de la vida. Una nueva perspectiva de los sistemas vivos*, Barcelona: Anagrama, 1998.
- Castells, M.: *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. El poder de la identidad*, Madrid: Alianza, (vol. 2), 1998.
- Huber, J.: *Die Regenbogengesellschaft: Ökologie uns Sociopolitik*, Frankfurt: Fischer, 1985.
- Lagardera, F. i altres: *Género femenino y actividad físico-deportiva en la naturaleza: el caso de la mujer aragonesa*, Zaragoza: Gobierno de Aragón, 1997.
- Laraña, E. i Gusfield, J.: *Los nuevos movimientos sociales. De la ideología a la identidad*, Madrid: CIS, 1994.
- Lovelock, J.: *Las edades de Gaia. Una biografía de nuestro planeta vivo*, Barcelona: Tusquets, 1993.
- Lovelock, J.; Bateson, G.; Margulis, L. i altres: *Gaia. Implicaciones de la nueva biología*, Barcelona: Kairós (3a ed.), 1995.
- Maturana, H. i Varela, F.: *El árbol del conocimiento*, Barcelona: Debate, 1990.
- Meadows, D. i altres: *Los límites del crecimiento*, Mèxic: FCE, 1972.
- Meadows, D. i altres: *Más allá de los límites del crecimiento*, Madrid: Aguilar-El País, 1992.
- Meluci, A.: "The Process of Collective Identity", treball presentat a International Workshop on Culture and Social Movements, San Diego, 1992.
- Mesarovic, M. i Pestel, E.: *La humanidad en la encrucijada*, Mèxic: F.C.E., 1975.
- Racionero, L.: (1983) *Del paro al ocio*, Barcelona: Anagrama, 1983.
- Vanreusel, B.: "From Bambi to Rambo. A socio-ecological approach to the pursuit of outdoor sports", a J. Mester (ed.), *Images of Sport in the World*, German Sport University Cologne, 1995.